

מסורות הלשון של עדות ישראל כראי לתולדות הלשון העברית*

יהודית הנשקה

במבוא הגדול למילונו פורט אליעזר בן-יהודה את המקורות שהיוו בסיס לבניין 'מילון העברית הישנה והחדשה'.¹ בצד הכתבים הקלאסיים: מקרא וספרות חז"ל, תפילה, פיוט וספרות, הוא מעמיד - באופן חריג למדי בתקופתו - את 'לשון העם' כמקור ראוי לשאיבת מילים עבריות. וכך הוא כותב: "בלשונות... המדברות בין ב"ע הספרדים, האשכנזים, התימנים וכו', נוצרו מלות רבות ו"מאמרים" בלשון עברית, ובהמילות והדיבורים האלה יש חיים אמיתיים, ורבים מהם מטבע העברית טבועה עליהם, ואספתי גם אותם להמלון הכללי הזה".²

מדוע מפתיע הדבר שלשון העם תשמש לו למילונאי כמקור נאמן? באמת, המתמיה הוא שבמשך מאות שנים, יותר מאלף שנה, מאז תחילת הדקדוק הקלאסי בימי הביניים, נחקרה העברית בעיקר באספקלריה של לשון המקרא, וזאת על פי מסורת טבריה דו"קא. מעלת חשיבותו של המקרא וקביעת מסורת ניקוד המקרא בכתב היו בין הגורמים העיקריים שהביאו לכך שמסורת טבריה תעלה לדרגת בלעדיות. חכמי ימי הביניים כגון מנחם בן סרוק, דונש בן לברט, ר' יהודה חיוג', ר' אברהם אבן עזרא, ר' דוד קמחי ואחרים, שחיברו ספרי דקדוק ומילונים,³ יסדו אותם על המקרא הטברני המייצג את לשון הצחות. אף ר' יונה אבן ג'נאח, שהכיר בקיומה של לשון חכמים, בחר לכתוב דקדוק ומילון המתבסס על לשון המקרא דווקא. דבר זה שב ומשתקף אצל החוקרים החדשים,

* מאמר זה מבוסס על הרצאה באוניברסיטה העברית בירושלים לזכרה של דולה בן יהודה, בתו של אליעזר בן יהודה, במלאת חודש לפטירתה, י"ז בטבת תשס"ה.

1 אליעזר בן-יהודה, **מלון הלשון העברית הישנה והחדשה**,² ירושלים תש"ם.
2 אליעזר בן-יהודה, **המבוא הגדול**,³ ירושלים תש"ם, עמ' 12.
3 ראה למשל: ר' מנחם בן סרוק, **מחברת מנחם**, מהדורת פיליפאווסקי, לונדון תר"ד (מהדורת צילום ירושלים חש"ד); דונש בן לברט, **ספר תשובות דונש בן לברט... על ספר מחברת הרב מנחם**, מהדורת פיליפאווסקי 1855; ר' יהודה חיוג', **שלושה ספרי דקדוק הלא המה א' ספר אותיות הנח והמשך, ב' ספר פעלי הכפל, ג' ספר הנקוד**, בתרגומו של ר' משה הכהן ג'קטילה, מהדורת י"ב נוט, לונדון וברלין תר"ל (מהדורת צילום ירושלים תשכ"ח); ר' אברהם בן עזרא, **ספר צחות**, מהדורת רודריגו, סלמנקה 1977; ר' דוד קמחי, **ספר מכלול**, מהדורת ריטטענבערג, ליק 1864 (מהדורת צילום ירושלים תשכ"ו).
4 ר' יונה אבן ג'נאח, **ספר הרקמה** בתרגומו של יהודה אבן תיבון, מהדורת וילנסקי, מהדורה שנייה בעריכת טנא ובן חיים, ירושלים תשכ"ד; ר' יונה אבן ג'נאח, **ספר השרשים**, מהדורת באכר, ברלין תרנ"ו (מהדורת צילום ירושלים תשכ"ו).

מדקדקים וכותבי חילונים; בכללם - בראון, דרייבר ובריגס⁵, גזניוס⁶, ברגשטרסר⁷, באואר וליאנדר⁸, ז'און⁹, קילר ובאומגרטנר¹⁰ ואחרים.

העמדת המקרא הטברני כבסיס ותשתית לדקדוק העברי גרמה לדחייה של מסורות אחרות למקרא, ובעיקר מסורות חוץ מקראיות של לשון חכמים. ויש אף שראו בה לשון מלאכותית, נטולת זיקה למציאות הלשונית שבפי הדוברים.¹¹ דוגמה לגישה זו באה לידי ביטוי בניתוח הצורה 'נולדו' המופיעה פעמיים בלשון המקרא המאוחרת (דברי הימים ג, ה; כ, ח): באואר וליאנדר בדקדוקם קובעים כי צורה זו הנה שיבוש ניקוד של נולדו, תוך שהם מתעלמים מקיומו של ניקוד זה אף במסורת הבבלית של המקרא ובלשון חכמים.¹² אולם בחינה של לשון התפילה במחזורים וסידורים ישנים, וכן בדיקת כתיב יד של ספרות התנאים בצד הקשבה לקריאת העדות מעלה, כי לא זו בלבד שצורה זו אינה 'שיבוש של ניקוד', אלא נמצאו לה עדויות נוספות בגזרות ואף בפועל השלם. כך 'נוגף', 'נוטל', 'נוער', 'נוצל', 'נוצר', 'נושא', 'נותן', ואף 'נוחלק', 'נוגאלו', ועוד. תופעה זו הביאה את ילון¹³ ואחרים לקבוע כי לפנינו עדויות לקיומו של בניין חדש שנהג בלשון חכמים, בניין נפעל, אף שהיקריותו מעטות.¹⁴

ואמנם, עם גילוי של מסורות ניקוד שמחוץ לטבריה, הלא הן מסורות הניקוד שבכתבי יד ארץ ישראליים ובבליים, ולאחר שנתרווח השימוש בכתבי יד משובחים של לשון התנאים, החלה להתגבש במחקר התפיסה כי הן העברית של תקופת המקרא והן העברית שלאחריה אינן עשויות מקשה אחת. ולמעשה רק במאה העשרים, ובעיקר בשלישה השני הוכרה ברבים לשון חכמים כלשון עברית אותנטית המחייבת לימוד לעצמה.¹⁵ לכך נתווספו עדויות מוחשיות: הן מן העבר, בדמות התגליות הארכיאולוגיות במדבר יהודה, הן מן ההווה, באמצעות מסורות הלשון של קהילות ישראל השונות,

5 Brown F., S.R. Driver, C.A. Briggs, **A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament**, Oxford 1907 (1962).

6 Gesenius W., **Hebrew Grammar** as edited and enlarged by Kautsch, Second Edition by A.E. Cowley, Oxford 1921.

7 ברגשטרסר ג', **דקדוק הלשון העברית**, תרגם מגרמנית מרדכי בן אשר (מהדורה שנייה מתוקנת על ידי י' בלאו), ירושלים תשמ"ב.

8 Bauer H., P. Leander, **Historische Grammatik der Hebraischen Sprache des Alten Testament**, Halle 1922.

9 Jouon P., **A Grammar of Biblical Hebrew**, Translated and Revised by T. Muraoka, Roma 1991.

10 Koehler L. and W. Baumgartner, **The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament** 5vols, Leiden 1994.

11 ראה דבריו של סגל השומטים את הקרקע מבעלי דעה זו, סגל תרצ"ו, עמ' 4 - 19.

12 עמ' 382, "נולדו: Punktationsfehler für 'נוגף'".

13 ילון תשכ"ד, עמ' 152 - 159.

14 לדיון כולל בצורות אלה בראי-בר-אשר תשנ"ב, עמ' 129 - 132.

15 וכבר קודם לכן עלתה תפיסה זו בדבריהם של יחידים, אך לא הפכה נחלת הכלל. ראה למשל את דברי הרמב"ם בפירושו למשנה, ראש מסכת תרומות.

שנתקבצו ארצה מגלויות קרובות ורחוקות.¹⁶ הללו העידו על מסורות לשון מגוונות, בקריאת המקרא, בקריאת המשנה וביסודות עבריים בלשון הדיבור, שאין מוצאים כמותם בעברית של המקרא הטברני. מכאן והילך נתחדדה המודעות במחקר להשתית את תיאור הלשון העברית על כלל מסורותיה, בריבוי פניה בפי דובריה הקדומים בארץ ישראל ואף בתפוצות הגולה.

שפעת הגילויים שנחשפו בטווח זמן קצר יחסית, במקביל לקיבוץ הגלויות ותהליך התחייה ואף כחלק מהם, יצאו מכלל העניין המדעי גרידא. כך למשל התבטא חנוך ילון על גילוי מגילות ים המלח, וזה לשונו: "גילויים ובהם רמזים לגדולות ונצורות, כאילו הוציאה הארץ מבתי גזיה אחד מכלי חמדתה היקרים להקביל פני אוהב, שבא לחדש אתה ברית נצח".¹⁷

חשובי החוקרים הפנו את מלוא מרצם למילוי חסר של מאות שנים, איש איש בתחומו. העיסוק במסורות הלשון ובמגע בין העברית ולשונות היהודים נעשה ענף חשוב בחקר הלשון העברית.

לשונות הדיבור היהודיות שיקעו מחד גיסא מסורות עבריות קדומות לתוך לשונות הדיבור המקומיות, ומאידך גיסא יצקו בהן חיים חדשים. כך הוא בערבית היהודית, בארמית היהודית, בספרדית היהודית ואף באידיש ובשאר לשונות היהודים ששימשו מעין מקלט נייד למסורות עבריות קדומות.

אפשרות קדמותו של המרכיב העברי בלשונות הדיבור היהודיות מעלה את חשיבותן של לשונות אלה כמקור לחקר תולדות הלשון העברית. מתוך מכלול המסורות אבקש להעמיד כאן כמה סוגיות המאירות את הרצף המרתק בין מסורות הלשון של יהודי תוניסיה לבין העברית הקדומה שלאחר המקרא, כי בסוגיות אחדות נראים הדברים שבלשון המדוברת שנתמרו צורות המשתלשלות ובאות ממסורות קדומות של העברית. ולא עוד אלא שהדים מאוחרים אלה יש בהם לעתים כדי לחזור ולהאיר את מקורותיהם הראשונים. להלן נדגים את ממצאינו בעניין זה בסוגיות מתורת ההגה ומתורת הצורות. ממצאים אלו עלו מתוך שלל ריאיונות מקיף ומגוון שערכתי עם מסרניות ומסרנים, מקהילות תוניסיה השונות.¹⁸

א. מכפל בעיצור רי"ש

כידוע, מסורת טבריה למקרא בעיקרה אינה נוהגת להכפיל את הרי"ש¹⁹ אלא נוהגת בו כדון הברה שנפתחה ומאריכה את התנועה שלפניה; בתיבת 'פְּרִיץ' לדוגמה, השקולה במשקל קטיל הדגוש, יבוא אפוא קמץ ב'פ' הפועל ובר' ישמוט המכפל. כך הוא גם בבניינים הכבדים, לאחר ה' היידוע, ועוד.

16 מסורות אלה שהוקלטו במסגרת 'המרכז למסורות הלשון' שבאוניברסיטה העברית בירושלים, נחקרות והולכות. עד היום יצאו לאור עשרים וחמישה כרכי מחקר בסדרת **עדה ולשון** של המרכז הנזכר.

17 ילון תשכ"ז, עמ' 8.

18 למחקר המבוסס על החומר הרב שנאסף ראה הנשקה תשס"א.

19 להוציא דוגמאות ספורות כגון: שראשי נמלא טל (שיר השירים ה, ב); כְּרַת שְׂרָךְ (יחזקאל טז, ד).

אך בניגוד למסורת טבריה, מסורות לשון חכמים של הטיפוס המזרחי²⁰ מעידות על קטגוריות אחדות שבהן הרי"ש נוהגת ככל עיצור רגיל. כך יופיע הר' במכפל בבנינים הדגושים, כגון 'גיררה', 'עירב', 'נתאָרסה', 'בָּרורין'; במשקל קָטל, דוגמת 'זָרע', 'וֹסְרָגין'; ולאחר ש' הזיקה, כמו: 'שראה', 'שרגלים', 'שרבו'. כך הוא בכתבי היד מטיפוס זה, דוגמת כתב יד פרמה ב' למשנה,²¹ וכן גם במסורת הקריאה של יהודי ג'רבה²² וחלב,²³ תימן, מרוקו,²⁴ ובגדאד.²⁵

ברם, המכפל ברי"ש אינו מופיע בכל המשקלים הדגושים ולא אחרי ה' הידיעה, לא בעדיה של לשון חכמים ולא במסורות הקריאה. כך למשל במלים במשקל קָטיל וקָטֶלֶת שע' הפועל רי"ש איננה דגושה בהם. אף על פי כן סבורים החוקרים שהדגש נהג גם בקטגוריות הללו, והם תולים את העדרו מכתבי יד קדומים בהשפעת ניקוד המקרא הטברני.²⁶ והנה, חוליה חסרה זו שבכתבי היד ובמסורות הקריאה מספק לנו המרכיב העברי שבלשון הדבורה. מכפל העיצור רי"ש עולה במרכיב העברי בתוניסיה במילים אחדות, 'חָרִיף',²⁷ 'פְּרִכָּת', ו'קָרָאִים'.²⁸ כן מצאנוהו בצורת הבינוני 'הַקָּרָא', ולאחר צורן היידוע במילה 'הַרְב'. מכפל זה מופיע אפוא בקטגוריות שמסורות לשון חכמים כבר סיפקו, כגון בינוני פיעל ('המקרא') ומשקל קָטֶל ('קראים'), אך יפה כוחה של לשון הדיבור. שאף המכפל במשקל קָטֶלֶת וקָטֶלֶת ולאחר צורן היידוע, שמסורות הלשון שתקו בו, הנה הוא נשמע בפי היהודים בתוניסיה ('חריף' ו'פרוכת' הרוב). הללו שימרו אפוא מסורת קדומה זו. המכפל ברי"ש עולה גם בפיהן של עדות אחרות: ארם צובא, מרוקו, אלג'יריה,²⁹ תימן,³⁰ ובספרדית יהודית.³¹ הדוגמות שהבאתי, וכן נוספות, מאששות את הדעה כי הקף התופעה במסורת המזרח היה רחב ממה שמשקלך בכתבי היד ובמסורות שבעל פה.

ב. חילופי משקלים: קָטֶל - קָטֶל

חשיבות מסורות הלשון לחקר תולדותיה ניכרת יפה אף בתחום המורפולוגי. רגילים אנו לכנות את ספרי התורה בשם 'חֻמְשִׁים', וספר אחד ייקרא 'חֻמְשׁ' (חומש בראשית, חומש שמות, וכדומה); אבל במסורות קדומות של המשנה, העולות בכתב יד פרמה

20 על חלוקת לשון חכמים לטיפוסים ולענפים ראו בר-אשר תשמ"ד, עמ' 187 - 220.

21 בר-אשר, שם, 198 - 199; 207 - 208.

22 כ"ץ תשל"ח, עמ' 53 - 58.

23 כ"ץ תשמ"א, עמ' 33.

24 מורג תשל"ב, עמ' 190 - 192.

25 מורג תשל"ז, עמ' 42 - 44.

26 ראו בר-אשר תשמ"ד, עמ' 199 למעלה.

27 מימוש זה נהג בפי עדות נוספות. ראו בר-אשר תשנ"ט, עמ' 324 - 326.

28 מכפל בר' בקראים עולה גם בתימן, בספרדית היהודית ובחכיתיה.

29 בר-אשר תשנ"ט, עמ' 324 - 326.

30 מורג תשל"ו, עמ' 298.

31 שוורצולד תשמ"ד, עמ' 189 - 190.

א', בכתב יד פריס ובמסורת בבל,³² מצויה הצורה 'חֻמְשׁ', כגון 'חֻמְשׁ הפקודים' שהוא חומש במדבר. שורשה של צורה זו כבר בספר בראשית בסיפור על יוסף: "וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחֻמְשׁ" (בראשית מז, כו). לכאורה לפנינו צורה ארכאית שכבר בטל שימושה, והנה מתברר כי צורה זו היא הנוהגת בג'רבה שבדרום תוניסיה.³³ כך תיאר למדן מג'רבה את מהלכה של סעודת יתרו, שהיא סעודה שנהגה בתוניסיה ערב פרשת יתרו, ואביא את דבריו בתרגום לעברית: "וקוראים על הסדר פירוש³⁴ מן החֻמְשׁ של פרשת וישמע יתרו". יוצא אם כן שמילים העולות מכתבי יד עתיקים, בני המסורת הארץ ישראלית, חיות ופעילות בלשון המדוברת של היהודים בתוניסיה במשך מאות שנים.

ג. צורות הפסק

קדמות המרכיב העברי ניכרת אף בצורת ההפסק: בלשון חכמים שבכתבי היד ידועה התופעה שבינוני נקבה בצורת פועֶלֶת נוהג בקמץ במקום סגול בהברה המוטעמת: 'כוֹהֶנֶת' (במקום 'כוֹהֶנֶת'), 'חולֶצֶת', 'הוֹנֶגֶת', ועוד.³⁵ אף מסורות קריאת המשנה של העדות: תימן,³⁶ ג'רבה,³⁷ בגדאד³⁸ וחלב,³⁹ מעידות על התופעה. לאור טיעוננו, כי יש לראות במרכיב העברי מעין המשך למסורות העברית הבתר מקראית, צפוי כי עדויות על צורות הפסק ששאלו יעלו בלשון הדיבור של העדות; ואכן מצאנו את צורות הפסק בלשון הדיבור של עדות שונות. אוסיף כאן את הצירוף סעודה מִפְּסָקֶת, המורה בתוניסיה על הסעודה האחרונה שלפני צום יום הכיפורים. צורת הבינוני 'מִפְּסָקֶת' שבביטוי זה ממומשת בצורת הפסק, אף כשהיא נתונה במעמד הקשרי.⁴⁰ וכן את הצירוף פחי נֶפֶשׁ שעלה בפי הנשים בג'רבה.

ד. צורן הריבוי אֵיִת

תופעה זו ניבטת גם בצורני הריבוי העבריים. כידוע, במקרא רווחים צורני הריבוי אֵיִת ו-אֵיִת, ואילו בלשון חז"ל מוצאים אנו גם את צורן הריבוי אֵיִת. ריבוי זה מוכר וידוע מכתבי היד של לשון חכמים, אך תפוצתו מוגבלת.⁴¹ הצורות העולות בו הן שמות

32 ראו עוד פלמן תשמ"ב, עמ' 83, סעיף 4.4.2.1.

33 מד"ר ציון עוקשי שמעתי כי צורה זו נשמעת אף בתימן. אני מודה לד"ר עוקשי על שקרא את המאמר והעיר לי הערות חשובות.

34 'פירוש' הוא הכינוי לשרח, התרגום הערבי לתורה.

35 בר-אשר תשמ"ם, עמ' 66 - 67.

36 קיסר תשנ"ד, עמ' 25 - 31.

37 כ"ץ תשל"ח, עמ' 86 - 87.

38 מורג תשל"ז, עמ' 108 - 109.

39 כ"ץ תשמ"א, עמ' 79 - 83.

40 צירוף זה בצורת הפסק נשמר גם בפי יהודי עיראק ותימן.

41 קוטשר תשל"ב, עמ' 102 - 104; בר-אשר תשל"ב, עמ' 172 - 173.

* * *

בדברים אלה ביקשתי לעמוד על מקומו של היסוד העברי בלשונות היהודים כחוליה חשובה במחקר תולדות הלשון העברית. דומה שריבוי הפנים המתגלה בחקר מסורות הלשון אי אפשר לו שלא ייחד מקום של ממש לגונויה החיים של לשון הדיבור. הממצאים העולים מלשון זו מעלים זיקה של ממש למסורות הניבטות מכתבי יד ומקורות מהימנים אחרים של העברית שלאחר המקרא, והעיון ברשת הקשרים הנטוויים בין מקורותיה העשירים של העברית הוא מטלה מרתקת העומדת לפתחו של המחקר.

רשימת קיצורים ביבליוגרפיים

בר-אשר מ' מ', 'משנה כתב יד פארמה ב' לסדר טהרות', בתוך: מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל , א, ירושלים תשל"ב, עמ' 166 - 185.	בר-אשר תשל"ב
בר-אשר מ', פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה , (עדה ולשון ו), ירושלים תש"ם.	בר-אשר תש"ם
בר-אשר מ', 'הטיפוסים השונים של לשון המשנה', תרביץ נ"ג (תשמ"ד), עמ' 187 - 220.	בר-אשר תשמ"ד
בר-אשר מ', 'מערכת הבניינים בלשון התנאים (עיון מורפולוגי)', מחקרים בלשון ה-ו (תשנ"ב), עמ' 123-151.	בר-אשר תשנ"ב
בר-אשר מ', מסורות ולשונות של יהודי צפון אפריקה , ירושלים תשנ"ט.	בר-אשר תשנ"ט
הנשקה י', המרכיב העברי בלשון הערבית של יהודי תוניסיה , עבודת דוקטור, ירושלים תשס"א.	הנשקה תשס"א
ילון ח', מבוא לניקוד המשנה , ירושלים תשכ"ד.	ילון תשכ"ד
ילון ח', מגילות מדבר יהודה-דברי לשון , ירושלים תשכ"ז.	ילון תשכ"ז
כ"ץ ק', מסורת הקריאה של קהילת ג'רבה במקרא ובמשנה , תורת ההגה והפועל, (עדה ולשון, ב), ירושלים תשל"ח.	כ"ץ תשל"ח
כ"ץ ק', מסורת הלשון העברית של יהודי ארם-צובא (חלב) בקריאת המקרא והמשנה , (עדה ולשון, ז), ירושלים תשמ"א.	כ"ץ תשמ"א
מורג ש', 'למחקר מסורות העדות בלשון חכמים', בתוך: מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל , א, ירושלים תשל"ב.	מורג תשל"ב
מורג ש', 'על הצורה "קרא" במסורת תימן', לשוננו מ (תשל"ו), עמ' 298.	מורג תשל"ו

שביחיד נסתיימו בסיומת אות, כמו: 'גלות'-גליות', 'מלכות'-מלכיות', 'זכות', 'חניות', וכל כיוצא באלה. והנה, במרכיב העברי בתוניסיה משמש הריבוי צורת לרוב בשמות ממין נקבה, שנסתיימו בנפרד בסיומת אָה/אָא דווקא: ריבוי של 'שיבה' - 'שיביות'; 'פרשה' - 'פרשיות'⁴²; 'שושבינה' - 'שושבניות'. וכך גם הריבוי של שם העצם 'ברכה' כאשר הוא מציין את תבשילי ליל ראש השנה, אותם הסימנים הנאכלים לברכות ולאיחולים; צורת הריבוי כאן היא 'ברכיות'. ואחרון יוזכר השם גמרא שמעיקרא הוא שם בזכר, אך נתפס כשם בנקבה, הלכך ריבוי הוא 'גמריות'. נמצא אפוא שמסורת ג'רבה משקפת התפרסות רחבה יותר של הצורן מהופעתו בלשון חכמים. ההרחבה מתבטאת בתחום הצורני, אך מתוך כך הדבר מפרה את אוצר המילים והמשמעים של העברית בלשון הדיבור.

ה. צירופי סמיכות

עקבות השימור של מסורות קדומות ניכרים גם בצירופי סמיכות. תופעה נפוצה במרכיב העברי בתוניסיה בפרט ובלשונות היהודים בכלל היא שיבוץ צורות נפרד במקום צורות נסמך הצפוי. לדוגמא 'יין נסך', 'קבוצ השבת', 'לשון קודש', 'משיח צדקנו', 'קהל הנוכחים', 'שליח ציבור' ועוד. לכאורה אין כאן אלא שגיאה, שהרי במקום להציב צורת נסמך כמו 'שליח ציבור' או 'לשון קודש' הפכוה לצורת נפרד וביטלו מאפיין עיקרי של הסמיכות. והנה אף כאן מגלים כתבי היד העתיקים של לשון חכמים כי מבנים אלו הילכו בלשון התנאים.⁴³ לדוגמא: 'ולד תומאה', 'מקום ישיבתו', 'מתנת חנינ' וגם 'שליח ציבור' 'יין נסך', ועוד. נראה אם כן כי אף מסוגיה זו עולה כי לשון הדיבור היהודית משמשת ערוץ חשוב לשימור צורות קדומות שאינן עולות בקנה אחד עם מסורת טבריה.

ו. תחיה - תחיה

ואסיים בדוגמה שיש בה כדי להעיד על נפתלות דרכה של לשון הדיבור היהודית. כוונתי לצירוף הסמיכות 'תחית המתים'. בני ג'רבה הוגים צירוף זה בשתי דרכים. במסורת הקריאה ובתפילה אין אנו שומעים מהם אלא 'תחית המתים' כמקובל. אך בלשון הדיבור המימוש הרווח הוא 'תחית המתים'. כך אמר לי הרב כדיר צבאן ע"ה, מחכמי ג'רבה שבדור האחרון: "רק עמי הארץ אומרים 'תחית המתים'". אף על פי כן מימוש זה שנשמר בלשון הדיבור לבדה איננו שיבוש כל עיקר, אלא הוא מופיע בעדיה הקדומים של לשון חכמים: בכתב יד קאופמן, בכתב יד פארמה א' ובכתב יד פריס.⁴⁴ נמצינו למדים שמסורת הקריאה לא עלתה כנראה אלא בהשפעת הדפוסים המאוחרים ולא היה בכוחה לעקור את 'תחיה' מלשון הדיבור החי. צאו וראו מה גדול כוח השימור הטמון בלשון הדיבור היהודית.

42 לצורה זו מימושים שונים. לפירוט הצורות ראו הנשקה תשס"א, עמ' 364.

43 בר-אשר תש"ם, עמ' 85 - 86.

44 בר-אשר תש"ם, עמ' 64.

ש' מורג (עורך), מסורת הלשון העברית של יהודי בנדאד בקריאת המקרא והמשנה - תורת ההגה , (עדה ולשון, א), ירושלים תשל"ז.	מורג תשל"ז
סגל מ"צ, דקדוק לשון המשנה , ירושלים תרצ"ו.	סגל תרצ"ו
פלמן ק', חילופי צורה במסורות לשון , (עדה ולשון, ח), ירושלים תשמ"ב.	פלמן תשמ"ב
קוטשר י', 'לשון חז"ל', בתוך: מ' בר-אשר (עורך), קובץ מאמרים בלשון חז"ל , א, ירושלים תשל"ב, עמ' 1 - 35.	קוטשר תשל"ב
קיסר צ', 'צורות הפסק פועליות במשנה', דברי הקונגרס העולמי הי"א למדעי היהדות , חטיבה ד כרך א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 25 - 31.	קיסר תשנ"ד
שורצולד א', 'המדדים להיתוך של המילים העבריות והארמיות בספרדית היהודית' מלאת ב (תשמ"ד), עמ' 357 - 367.	שורצולד תשמ"ד